

Konkreettisen ja abstraktin vuorovaikutus kaunokirjallisuudessa

■ Juha Rikama

Konkretisointi on kirjailijan ehkä tärkein keino *kokemuksellistaa* aiheensa. Se on sitä riippumatta aiheesta. Antti Hyry on sanonut: ”Yritän kirjoittaa vain sellaisia lauseita, jotka tarkoittavat jotakin.” Tarkoittaminen tarkoittaa tässä johonkin konkreettiseen, abstraktiotasoltaan matalaan, kuten aistimukseen tai havaintoon, viittaamista. Hyryn sanataide onkin luokiteltu ”hyryismiksi, jolla tarkoitettaneen juuri konkretismia (tai minimalismia). Muuta kuin täysin konkreettista koskeva kokemus on Hyryllä liian abstrakti ilmiö ilmaisun kohteeksi, koska se ei kuulu Hyryn ”tosiolevaisen”.

Antti Hyryä lukiessa kokemus syntyy, jos on syntäkseen, vasta emergentisti, tekstin kenttä- eli implisiittisenä merkityksenä. Tai sitten ei synny: *Unia* jotkut kriitikot sanoivat tylsäksi, koska se pysyttelee pelkässä konkretiassa eikä pysty nousemaan siitä juuri minkään merkittävämmän symboliksi. Tylsäksi jotkut sanovat myös suomalaisen kirjallisuuden parhaaksi sanataideteokseksi usein äänestettyä Volter Kilven tajunnanvirtaromaania *Alastalon salissa*, koska siinä kuvataan sivukaupalla piipun valintaa piippuhyllyltä ja muita yhtä vähäpätöisiä asioita.

Näitä teoksia lukiessa syntyy ajatus, kannattaa-ko kaikkea maailmassa olevaa edes sanataiteessa kielellistä; ne vaikuttavat ensi sijassa kirjailijan yritykseltä todistaa ammattitaitonsa eli sen, että *kaiken voi* kielellistää. Kielentämiseen voi syntyä riippuvuussuhde, siitä voi tulla kaiken muun pyrkimyksen ja kilvoittelun, kaikki muut elämänarvot mitätöivä intohimo. Leo Tolstoi ja Nikolai Gogol lopettivat kirjoittamisen juuri tällaisista eettisistä syistä. He katsoivat, että tämä tappio kulttuurille koitui heidän sielujensa pelastukseksi.

Ajatus kielentämisen kohteen merkityksestä itse kirjoittamiseen ja sen esitystekniikan hio-

miseen verrattuna muuttuu hyvin konkreettiseksi, jos tekee täysin sopimattomana pidetyn tempun ja vertailee esimerkiksi tieteen pätevän kielellistäjän eli popularisoijan astrofyysikko Esko Valtaojan *Kaiken käsikirjaa* Hyryn *Uniin*. Enempää tietokirjan kuin kaunokirjankaan lukijan lukuelämys ei synny pelkästään esitystekniikan taitavuudesta vaan yhtä paljon aiheen painavuudesta, yleisinhmillisestä tai sosiaalisesta merkittävytydestä. – Eipä silti, etteivätkö mainitut kaunokirjailijatkin yltäisi myös huikeisiin abstraktioihin. Esimerkiksi Hyryn pienoisromaanissa *Maantieltä hän lähti* kaikki konkreettinen kasvaa lopulta myös tekstissä eksplisiittisesti ilmaistuksi suureksi abstraktioksi: näyksi, allegoriaksi, symboliksi koko ihmiselämästä.

Liian abstrahoinnin vastustaminen on kaunokirjallisuudessa yleistä. Se seuraa juuri kokemuksellistamisen vaatimuksesta. Halutaan pitäytyä ”tosiolevaisessa”, varmoissa havaintofaktoissa ja vastustaa vääriä yleistyksiä, epähavainnollisuutta ja ”käsiterunoutta”. Tämä tendenssi näkyy muun muassa Ernst Hemingwayn ja hänen seuraajiensa behaviorismissa, joka ei kuvaa henkilöiden ajatuksia ja mielensisältöjä vaan pysyttelee tosiasiallisen havaittavuuden piirissä, heidän käyttäytymisensä kuvailussa, mistä lukijan on pääteltävä heidän sisäinen elämänsä. Toisaalta useimmat parhaat kirjailijat ovat yhtä paljon abstraktikkoja kuin konkretisteja. Esimerkiksi Aleksis Kiven, Väinö Linnan, George Orwellin ja Aldous Huxleyn kuvailun kohde on viime kädessä jokin suuri abstrakti asia, kuten suomalaisuus, yhteiskunnan sosiaalishistoria, yhteiskuntajärjestelmä tai sen pohjana oleva ideologia, joka näyttäytyy heille ”tosiolevaisena”.

Kysymys tosiolevaisuudesta ei siis ole aivan yksinkertainen. Kirjallisuudessa kuten muus-

sakin hengenheimässä, myös tieteessä, on aina ollut havaittavissa kaksi toisilleen vastakkaista pyrkimystä, jotka toimivat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Toisaalta on pyrkimys pitää matalaa profilia, pysytellä mahdollisimman lähellä ”maan pintaa”, aistihavainnoissa. Tähän pyrkimykseen liittyy usein taipumus kieltää kaiken abstraktin tosiolevaisuus ja palauttaa se konkreettisiin seikkoihin, joita pidetään ainoana tosiolevaisena.

Toisaalta on yhtä voimakas pyrkimys luoda uusia todellisuuksia abstrahoidulla, kohoamalla konkreettisen tason yläpuolelle, käyttämällä sitä jonkin suuremman allegoriana tai symbolina (taiteessa) tai luomalla sitä selittämään käsitteitä ja teorioita (tieteessä). Tässä vastakkaisuudessa kysymys ei ole arvoarvostelmasta, vaikka se usein sellaiseksi tulkitaan. Kysymys on ihmisen henkisen rakenteen sisältämistä vastakohdista, joiden vuorovaikutukseen koko ajattelun kehitys perustuu. Kysymys on nykykielellä siis ajatteluformaateista, Immanuel Kantin kielellä ”ymmärryksen kategorioista”, joiden läpi maailma näyttäytyy meille, ja joiden dynaaminen vuorottelu on välttämätöntä kehitykselle. Tämän empirismin ja rationalismin, kokemuksen ja järjen käytön, vuorovaikutuksen ihmisajattelussa on valistusfilosofi John Locke ilmaissut sanomalla, että havainnot yksinään ovat sokeita, teorialt yksinään rampoja. Inhimillisen olemassaolon ongelmat eivät ratkea abstraktioiden, kuten matematiikan, avulla, sanoi Fjodor Dostojevski. Mutta ne eivät ratkea myöskään pelkän aistimuksissa pysyttelemisen tasolla, tarvitaan myös elämän näkemyksiä, teorioita.

Juuri konkreettisen ja abstraktin vuorovaikutus luo kirjallisuuteen sen jännitteen, joka vangitsee lukijan. Kaikki pelkästään konkreettinen haukotuttaa häntä (Hyryn *Uuni*), kaikki liian abstraktinen ei vaikuta uskottavalta, ihmiselämän ja sen kokemusten läpi suodatetulta (aaterunoelmat, ns. ideologinen kirjallisuus tai esim. Steven Hallin liian abstraktiksi todellisuuden symboliksi pyrkivä *Haitekst*). Lukijaa tyydyttää eniten, kun hän voi lukea konkreettisesta tekstistä myös suuria elämän totuuksia, jotka valaisevat hänen omaa elämäänsä ja jopa vaikuttavat

siihen. Hyvän kirjallisuuden salaisuus on juuri se, että se kykenee konkretisoimaan abstraktiot, välittämään lukijalle ”elämän informaatiota”: sanataiteella on todella aina myös informatiivinen ja kognitiivinen funktionsa.

Kysymys on samalla myös estetiikan ja moraalisen suhteesta. Puhdas estetiikka, itsetarkoitussellinen esitystekniikan hiominen huippuunsa ilman painavaa sanottavaa, muistuttaa veitsen hiomista ilman mitään leikattavaa. Kaunokirjallisten tekstien taitavasta esitystekniikasta koituu suurta iloa ja mielihyvää, mutta suurimman yhteisöllisen, kommunikatiivisen arvonsa tekstit saavat esitystekniikan lopputuloksena syntyvän merkityssisällön perusteella.

Thomas Mann on puhunut puhtaan estetiikan vaarasta muuttua puhtaaksi barbariksi silloin, kun sitä ei suodateta inhimillisen moraalijärjestelmän, voisi sanoa myös elämäntotuusjärjestelmän, läpi (Thomas Mann: *Totuudesta ja kauneudesta. Esseitä kirjallisuudesta ja filosofiasta*). Mutta missä esteettisen ja eettisen raja kulkee? Barbariasta voidaan puhua varmasti silloin, kun keisari Nero poltti Rooman tyydyttäkseen esteettistä viettiään tai muuan saksalainen kirjailija ihasteli Manhattanin kaksoistornien tuhoamisnäkyä suurenmoisena esteettisenä elämyksenä. Mann ei hyväksy kauneuden jumalointia, itsetarkoitussellista estetismia, sellaista jota Friedrich Nietzsche hänen näkemyksensä mukaan dionyysilaisuudessaan julisti. Myös Anton Tšehov pyrkii tasapainoon eettis-kognitiivisen ja esteettisen välillä, jopa niin että hänen esteettinen koodauskykynsä paranee sitä mukaa, kuin eettinen elementti, elämän totuuksien näkeminen, hänen tuotannossaan lisääntyy.

Taiteen hylkäämistä uskonnollisen eetoksen nimissä kutsutaan moralismiksi, joka monien mielestä riistää taiteelta sen varsinaisen merkityksen. Mutta Tšehov enempää kuin Mannkaan ei halua tinkiä myöskään konkretian täysimitaisesta kuvauksesta, siis esteettisestä, aistihavainnollisesta koodaustavasta elämän totuuksia esittäessään. Voidaan sanoa vain, että heidän taiteeseensa liittyy yhtä selvä eettis-kognitiivinen kuin esteettinen painotus. Mann puhuu esseissään paljon enemmän totuudesta kuin

hyvyydestä tai oikeudesta kauneuden vasta-kohtana, mikä voitaneen tulkita pyrkimykseksi tasapainoon kognitiivis-eettisen ja esteettisyyden välillä. Eettisen ja esteettisen ikivanhassa kamppailussa kirjailijat ovat yhtä paljon molempien puolella, siitä kumpuaa heidän kuuluu ironiansa, jolla he pyrkivät synteisiin näiden ihmiselämän peruselementtien kesken.

Konkreettisen ja abstraktin vuorovaikutus kaunokirjallisuudessa tarkoittaa sitä, että kirjallisuus kertoo sekä konkreettisesta, aistein havaittavasta elämästä että elämää koskevista totuuksista, kognitiivis-eettisistä näkemyksistä ja käsityksistä. Olennaista on tällöin se, että näitä totuuksia ei yleensä kerrota eksplisiittisesti vaan juuri kokemuksellistettuina, siis konkreettisen elämän läpi suodattuneina, tekstipinnan alaisina implisiitteinä merkityksinä. Tämä kaunokirjallisuudelle ominainen koodaustapa tekee siitä ainulaatuisen koodaustapojemme joukossa.

Kirjoittaja on filosofian tohtori ja tietokirjailija.

A! Aalto-yliopisto
Kemian tekniikan
korkeakoulu

Hakuilmoitus

**Toimitusjohtaja Tapani Järvisen
ympäristöteknologiarahasto**

Aalto-yliopiston kemian tekniikan korkeakoulu julistaa haettavaksi Tapani Järvisen ympäristöteknologiarahastosta 10.000 euron suuruisen apurahan.

Apuraha myönnetään ansioituneelle ympäristöteknologian osajalle tutkimus- ja kehitystyöhön. Apurahan tarkoituksena on edistää teollisuuden ympäristöteknologian tutkimusta ja tutkimustulosten hyödyntämistä teknologia tuotteina ja -palveluina.

Vapaamuotoinen hakemus toimitetaan rahaston asiamiehelle viimeistään 9.12.2013 ensisijaisesti sähköpostilla (pdf-tiedostoina) osoitteeseen pirjo.muukkonen@aalto.fi, viestiin viitteeksi Tj. Järvisen rahasto tai postitse osoitteella Aalto-yliopisto, Kemian tekniikan korkeakoulu, Pirjo Muukkonen, PL 16100, 00076 Aalto ja kuoreen merkintä Tj. Järvisen rahasto.

Hakemuksesta tulee käydä ilmi hakijan henkilötiedot ja apurahan käyttösunnitelma (tutkimussunnitelma max 2x4A) ja sen liitteenä tulee olla hakijan CV julkaisuluetteloinen.

Lisätietoja antaa rahaston asiamies, controller Pirjo Muukkonen, puh. 050 344 2645, pirjo.muukkonen@aalto.fi.

PL 16100, 00076 AALTO / Kemistintie 1, 02150 ESPOO
(09) 4511 / <http://chem.aalto.fi>

Aalto PRO
Aalto-yliopiston
täydennyskoulutusta

Tehokas tiedon visualisointi

27.–28.1.2014

aaltopro.fi

**Haluatko oppia esittämään
monimutkaista tietoa selkeästi
ja ymmärrettävästi?**

Kahden päivän intensiivisessä
koulutuksessa

- tutustut tiedon visualisoinnin lajityyppeihin ja menetelmiin
- opit ihmisen havainnoinnin perusteet ja niiden merkityksen esitysten suunnittelussa
- kehität visualisointisi eri osa-alueita.

Klikkaa nettiin tai soita!

aaltopro.fi/visualisointi
ville.tikkanen@aalto.fi, 050 529 6689

A! Aalto University
Professional
Development